למטעי כרם וא"ר ירמיה בן אלעזר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם מתחייב אדם הריגה למלכות מטילין לו חכה לתוך פיו כדי שלא יקלל את המלך מדת הקב"ה אדם מתחייב הריגה למקום שותק שנאמר [1]לך דומיה תהלה ולא עוד אלא שמשבח שנאמר תהלה ולא עוד אלא שדומה לו כאילו מקריב קרבן שנאמר [1]ולך ישולם נדר היינו דא"ר יהושע בן לוי מאי דכתיב [2]עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורה עוברי אלו בני אדם שעוברין על רצונו של הקב"ה עמק שמעמיקין להם גיהנם הבכא שבוכין ומורידין דמעות כמעיין של שיתין גם ברכות יעטה מורה שמצדיקין עליהם את הדין ואומרים לפניו רבונו של עולם יפה דנת יפה זכית יפה חייבת ויפה תקנת גיהנם לרשעים גן עדן לצדיקים איני והאמר רבי שמעון בן לקיש רשעים אפילו על פתחו של גיהנם אינם חוזרין בתשובה שנאמר [3]ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וגו' שפשעו לא נאמר אלא הפושעים שפושעים והולכין לעולם ל"ק הא בפושעי ישראל הא בפושעי עובדי כוכבים[א] הכי נמי מסתברא דא"כ קשיא דר"ל אדריש לקיש [ב]דאמר ריש לקיש פושעי ישראל אין אור גיהנם שולטת בהן ק"ו ממזבח הזהב מה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב עמד כמה שנים ולא שלטה בו האור פושעי ישראל שמליאין מצות כרמון שנאמר [4]כפלח הרמון רקתך ואמר ר"ש בן לקיש אל תיקרי רקתך אלא ריקתיך שאפי' ריקנין שבך מליאין מצות [ג]כרמון עאכ"ו אלא הא דכתיב עוברי בעמק הבכא ההוא דמחייבי ההיא שעתא בגיהנם ואתי אברהם אבינו ומסיק להו ומקבל להו בר מישראל שבא על בת עובד כוכבים דמשכה ערלתו ולא [ד]מבשקר ליה מתקיף לה רב כהנא השתא דאמרת הפושעים דפשעי ואזלי אלא מעתה דכתיב [5]המוציא [6]והמעלה דמסיק ודמפיק הוא אלא דאסיק ואפיק הכי נמי דפשעי הוא ואמר רבי ירמיה [ה](בר) אלעזר שלשה פתחים יש לגיהנם אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלים במדבר דכתיב [7]וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה בים דכתיב [8]מבטן שאול שועתי שמעת קולי בירושלים דכתיב [9]נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים ותנא דבי רבי ישמעאל אשר אור לו בציון זו גיהנם ותנור לו בירושלים זו פתחה של גיהנם ותו ליכא והאמר [ו]ר' מריון אמר ר' יהושע בן לוי ואמרי לה תנא רבה בר מריון בדבי רבי יוחנן בן זכאי שתי תמרות יש בגי בן הנום ועולה עשן מביניהן וזו היא ששנינו ציני הר הברזל כשירות וזו היא פתחה של גיהנם דילמא היינו דירושלים א"ר יהושע בן לוי ז' שמות יש לגיהנם ואלו הן שאול ואבדון ובאר שחת ובור שאון וטיט היון וצלמות וארץ התחתית שאול דכתיב [8]מבטן שאול שועתי שמעת קולי אבדון דכתיב [10]היספר בקבר חסדך אמונתך באבדון באר שחת דכתיב [11]כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת ובור שאון וטיט היון דכתיב [12]ויעלני מבור שאון מטיט היון וצלמות דכתיב [13]יושבי חשך וצלמות וארץ התחתית גמרא הוא ותו ליכא והאיכא גיהנם גיא שעמוקה [ז](בגיהנם) שהכל יורד לה על עסקי (א) הנם[ח] והאיכא תפתה דכתיב [14]כי ערוך מאתמול תפתה ההוא שכל המתפתה ביצרו יפול שם גן עדן אמר ריש לקיש אם בארץ ישראל הוא בית שאן פתחו ואם בערביא בית גרם פתחו ואם בין הנהרות הוא דומסקנין פתחו בבבל אביי משתבח בפירי דמעבר ימינא רבא משתבח בפירי דהרפניא: וביניהן כמלוא שתי וכו': פשיטא כיון דתנא ליה דקשורות הוו אנן ידעינן דלא הוו מותרות מהו דתימא קשורות כעין קשורות אבל ממש לא קמ"ל ולא מותרות: אחת נכנסת ואחת יוצאת: תנא רבקה נכנסת ורבקה יוצאת: ת"ר כמה ראשה ורובה של פרה שתי אמות וכמה עוביה של פרה אמה ושני שלישי אמה

שהן

למטעי כרם. ויהנו שכייה ושבח הוא לה שנזכרת לטובה: **חכה.** עץ שפותח פיו שלא יכול לדבר: **לך דומיה.** הכל שותקין כנגדך: **שדומה עליו כו'.** נותן לו יסורין שמקבלן מאהבה: **ולך ישולם נדר.** אותה דומיה שהוא דומה[ט] ביסורין דומה לו כשילום נדר: **מעין ישיתוהו.** כמעין של שיתין נקב שבבנין המזבח שניסוך היין של ספלים יורד לתוכו כל השנה כדאמרי' בלולב וערבה (סוכה מט.): **הפושעי' בי.** עדיין ואפי' בשעת תולעתם ואשם: **דא"כ.** דהא דר"ל בפושעי ישראל מוקי לה להאי קרא דכתיב ואשם לא תכבה קשיא דידיה אדידיה: * **ולא מבשקר.** אינו מכירו שהוא יהודי דמשכה ערלתו ודומה לו כמי שאינו נימול: **המוציא והמעלה.** המוציא אתכם מארץ מצרים (ויקרא כב) וכן המעלה אתכם מארץ מצרים (שם יא): **דפשעי.** בחייהם: **מבטן שאול.** יונה בן אמתי קאמר ליה: **בדבי רבן יוחנן בן זכאי.** ברייתא שנסדרה בבית מדרשו כעין תוספתא שסידר ר' חייא ור' אושעיא: **ציני.** דקלים: **כשרין.** ללולב: **טיט היון.** הוא רפש נטבוע בו ובלע"ז פנ"ק ושתם טיט היינו שראוי לבנין: **שחת** ובאר שחת חדא מילתא היא: **על עסקי** * **הנם.** עריות: **תפתה.** גיהנם דכתיב בההוא קרא מדורתה אש ועצים הרבה: **בית שאן פיתחו.** שפירותיו מתוקין מכל ארץ ישראל: **משתבח בפירות דעבר ימינא.** משתבח[י] בפירות של עבר הנהר פרת בדרומו: **רבקה נכנסת ורבקה יוצאת.** ולא פרה נכנסת ופרה יוצאת דא"כ לא הוו להו קשורות: **כמה ראשה ורובה של פרה.** שנתנו חכמים שיעור להרחקת פסין מן הבור שיהו רחוקין כדי ראשה ורובה כדתנן במתני' (יח:):

שהן

[**פושעי** ישראל **אין** אור שולטת בהן ק"ו ממזבח הזהב. תימה דבמס' חגיגה (דף כז.) עביד ק"ו מסלמנדרא דתלמידי חכמים אין אור שולטת בהן מק"ו וי"ל דפושעי ישראל פניהם משחירי' ואלו תלמידי חכמי' כלל וכלל לא]: **בר** מבא וכו'[כ]. לא שייך למחשביה בזהב (ב"מ דף נח:) גבי שלשה יורדין לגיהנם ואינן עולין דזה עולה כשקיבל דינו והא דלא חשיב התם פושעי ישראל בגופן והצדוקין כו'[ל] דאין עולין לפי ששנויים בברייתא[מ] ואע"ג דמלבין פני חבירו חשיב ליה ותני ליה במס' אבות מ"מ אשמעינן דמכנה שם הוי מלבין אע"ג דדש ביה בשמיה: **דילמא** היינו דירושלים. כדכתיב (יהושע טו) גיא בן הנם וגו' ירושלים ולא גרסינן היינו דמדבר: **באר** שחת כדכתיב כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת. [והיינו באר שחת ומהאי קרא הוה מצי לאתויי דשמו שאול והא דלא מייתי קרא[נ] ואתה אלהים תורידם לבאר שחת דהאי קרא בקבר כתיב כדמוכח סיפא דקרא אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם: **וצלמות** דכתיב יושבי חשך וצלמות. האי קרא בתהלים כתיב גבי [ס]ארבעה צריכין להודות ונראה כספרים דגרסי בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות (איוב י) [מיהת גרס דתחתית כתיב ביחזקאל (ל"א) כשהראה הקב"ה שכל הגוים יורדים לגיהנם כתיב שם אל ארץ תחתית]: **והאיכא** תפתה. תימה דלא חשיב עלוקה ור"ת מפרש דעלוקה שם הכס כמו לאיתיאל והא דמוקי ליה במסכת עבודה זרה (דף יז.) בגיהנם היינו משום דכתיב בתריה שאול ועוצר רחם ומיהו קשה דבפסיקתא לא חשיב להם בשמות שלמה וגם בג' דברי' (ב) וד' דברים(ג) הכתובים באותו ספר לא חשיב עלוקה ואע"ג דלא חשיב נמי יקא היינו משום דשמא הוי בכלל אגור והפייט[ע] נמי יקדו בשם גיהנם בזולת אין צור חלף יקדו כהבהבי עלק: **אם** בין הנהרות הוא. משמע דבין הנהרו' לאו היינו בבל ולא כפ"ה שפי' בי' יוחסין (קדושין דף עב.) גבי בין הנהרות הרי הוא כגולה ליוחסין ובפירקין (דף כב:) נמי אמרי' בבל נמי מקיף לה פרת מחד גיסא ודגלת מחד גיסא:

שהן

מסורת הש"ס

א) [נכ"ל: כפושעי אומות העולם, ובכ"מ נוסף ג"כ: עמ"ו], ב) חגיגה כז. ע"ש, ג) [סנהדרין לז. וש"נ], ד) [פי' ולא ניכר הכרית ולבקר כהיכלו תרגום ולבקר בהיכלי (תהלי' כז) פרוץ ערך כשקר], ה) [נ"ל כן], ו) [סוכה לב: ע"ש], ז) [נ"ל בגיהנם], ח) [בע"י הגי' חנם עי' במהרש"א במ"ח], ט) נכ"ל: דומם, י) נכ"ל: משבח, כ) נכ"ל: על הגויה, ל) נכ"ל: בגופן והמינין והמוסרין, מ) [דר"א יח.], נ) [תהלים נה], ס) [ברכות נד:], ע) [לשבת מוסף].

הגהות הב"ח

(א) גמ' על עסקי חנם: (ב) תוס' ד"ה והא איכא וכו' וגם בג' דברי'. נ"ב כלומר במדרש של ג' דברים: (ג) בא"ד וארבע דברים בשמות שלמה הכתובין באותו ספר:

גליון הש"ס

רש"י ד"ה ולא מבשקר אינו מכירו. וכן לא נשקריה יבמות דף קכ ע"א: שם בד"ה על עסקי חנם עריות כנ"ל. ובלאו ביומא פרק יוה"כ נאמר במגרים חנם זה עריות מהרש"א:

לעזי רש"י

פנ"ק. בוץ.

מוסף רש"י

כעובי דינר זהב. דבר מועט, לא חסר זהבה לנעשה בו נס (חגיגה כז.). **שתי תמרות.** שני דקלים (סוכה לב:). **בגי בן הנום.** סמוך לירושלים (שם).

רבינו חננאל

עוברי בעמק הבכא וגו'. עוברי אילו בני אדם שעוברין על רצונו של מקום. בעמק. שמעמיקין להם גיהנם שעה אחת. ואתי אברהם ומציל להו לבר מהבא על הגויה דמשכא עורלתיה. כר"ל דאמר אין אור שולטת בפושעי ישראל קל וחומר ממזבח הזהב. ורשעים אפילו על פתח גיהנם אין חוזרין בתשובה ברשעי אומות העולם הוא. שלשה פתחים יש לגיהנם כו'. מתני' וביניהן כמלא שתי רבקות. פי' מלשון עגלי מרבק. של שלש בקר דברי רבי מאיר. ר' יהודה אומר של ארבע ארבע בקר. תנא רבקה נכנסת ורבקה יוצאת. ת"ר כמה ראשה ורובה של פרה אמתים. וכמה עוביה של פרה אמה ושני שלישי אמה.

תורה אור

1. לך דמיה תהלה אלהים בציון ולך ישלם נדר: תהלים סה ב
2. עברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורה: תהלים פד ז
3. ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר: ישעיהו סו כד
4. כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך: שיר השירים ו ז
5. המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יי: ויקרא כב לג
6. כי אני יי המעלה אתכם מארץ מצרים להית לכם לאלהים והייתם קדשים כי קדוש אני: ויקרא יא מה
7. וירדו הם וכל אשר להם חיים שאלה ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל: במדבר טז לג
8. ויאמר קראתי מצרה לי אל יי ויענני מבטן שאול שועתי שמעת קולי: יונה ב ג
9. וסלעו ממגור יעבור וחתו מנס שריו נאם יי אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם: ישעיהו לא ט
10. היספר בקבר חסדך אמונתך באבדון: תהלים פח יב
11. כי לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת: תהלים טז י
12. ויעלני מבור שאון מטיט היון ויקם על סלע רגלי כונן אשרי: תהלים מ ג
13. ישבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל: תהלים קז י
14. כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה נשמת יי כנחל גפרית בערה בה: ישעיהו ל לג